

УДК 316.776: 811 (045/046)

DOI: 10.35803/1694-5298.2020.3.405-409

Н.Ю. Шахнабиева¹, А.М. Касымбекова¹
¹КГУСТА им. Н.Исанова, Бишкек, Кыргызская Республика

N.Yu. Shakhnabieva¹, A.M. Kasymbekova¹
¹KSUCTA n.a.N.Isanov, Bishkek, Kyrgyz Republic
apal.kasymbekova.83@mail.ru; shahnabieva@mail.ru

ЧЕТ ТИЛДЕРДИ ҮЙРӨТҮҮДӨ МАДАНИЯТ АРАЛЫК БАЙЛАНЫШТЫН ӨНҮГҮШҮ

РАЗВИТИЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

THE DEVELOPMENT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION IN THE TEACHING OF FOREIGN LANGUAGES

Бул макалада ар түрдүү элдердин жана маданияттардын ортосундагы байланыш каражаты катары чет тилдерди окутуу маселелери каралды.

Өзөк сөздөр: тил, маданият, байланыш, эл аралык байланыш, өнүктүрүү, окутуу, чет тили, чет тилин окутуу.

В этой статье рассматриваются задачи обучения иностранных языков как средству коммуникации между представителями разных народов и культур.

Ключевые слова: язык, культура, общение, межкультурная коммуникация, развитие, обучение, иностранный язык, преподавание иностранного языка.

This article deals with the tasks of teaching foreign languages as a means of communication between representatives of different peoples and cultures.

Key words: language, culture, communication, intercultural communication, development, teaching, foreign language, foreign language teaching.

Кийинки учурда жалпы глобалдашуу агымына байланыштуу жана ар түрдүү тилдердин жана маданияттардын тыгыз байланышта аракет кылуу шартында чет тили өзгөчө мааниге ээ болуп жатат, себеби көптөгөн адамдардын бири-бири менен болгон ар кандай иш-аракеттеринде, мамиле, байланыштарында тилге болгон керектөө көбөйүүдө. Буга ылайык чет тилин үйрөнүү зарылчылыгы жаралып, аны кантип окутууга карата кызыкчылыктар өсүүдө. Чет тилин окутууда маданий аралык байланыш чоң мааниге ээ. Маданияттар аралык баарлашуу - бул ар кандай маданияттын өкүлдөрүнүн ортосундагы байланыш, бул адамдардын ортосундагы байланышты жана алардын коом менен болгон мамилесин, анын башка түрлөрү катары, анын ичинде сүйлөө, жазуу түрүндө, Интернет аркылуу байланышуу дегенди билдирет. Өткөн кылымдын аягында гана ал атайын изилдөөлөрдү жүргүзө баштаган. Иштөө декларативдик мүнөздө болгон, бирок бир дагы орус (советтик) бир дагы чет элдик лингвистикалык маданияттар аралык байланышка арналган терең жана деталдуу изилдөө жүргүзгөн эмес. Изилдөөнүн саны акыркы жыйырма жыл ичинде көбөйүп баратса да, экстралингвистикалык контекстте лингвистикалык кубулуштарды изилдөөчү лингвисттердин кызыкчылыктарын жана умтулуусун көрсөтүп турат. Бүгүнкү күндө адамдардын ар кандай иш-аракеттеринде реалдуу иштөө тилди изилдөө жалпы муктаждыкка айланууда, бир жагынан чет тилинин мисалы, экинчи жагынан тарых, география, адабият жана башка гуманитардык сабактар. Маданият концепциясы эки бөлүктөн турат:

субъективдүү жана объективдүү, объективдүү маданият экономикалык тутум, саясий структуралар жана процесстер, коомдук үрп-адаттар жана адабият, көркөм кол өнөрчүлүк сыяктуу бардык институттарды камтыйт.

Субъективдүү маданият - бул маданияттын психологиялык касиеттери, анын ичинде ой жүгүртүүнүн (менталитет) баалуулуктарын камтыган баалуулуктар. Көпчүлүк изилдөөчүлөрдүн айтымында, субъективдүү маданиятты түшүнүү кыйын болуп жатат.

Өлкөлөр менен элдердин ортосундагы маданий жана экономикалык өнүгүү чет тилдерди үйрөнүүгө чоң кызыгуу жаратууда. Бул чет тилдерди билген адистиктерге суроо-талаптын жылдан жылга көбөйүшүнө алып келүүдө. Азыркы учурда билимдин чеберчилигин жана жөндөмдөрүн өркүндөтүп, компетенттүү ыкмаларды колдонуп, адамдын коммуникативдик жөндөмдөрүн, социалдык жана маалыматтык компетенттүүлүктөрүн практика жүзүндө колдонуу менен байланыштыруу эң маанилүү багыттардын бири болуп саналат.

Чет тилдерди үйрөнүүнүн актуалдуу көйгөйүн чечүү ар башка өлкөлөрдүн жана маданияттардын элдеринин ортосундагы байланыштын куралы катары тилдерди үйрөнүү керек, анткени бул дүйнө биримдиги жана ушул тилдерде сүйлөгөн адамдардын маданияты болуп эсептелет.

Чет тилдерди окутуунун жана маданияттар аралык байланыштын тыгыз байланышы жана бири-бирине көз карандылыгы, албетте, чет тилдин ар бир сабагы ар кандай маданияттардын кесилишинде жана маданияттар аралык байланышты колдонуу практикасында ар бир чет элдик сөздөр чет элдик дүйнө жана маданият чагылдырылгандыктан, бул улуттук аң-сезимге жана дүйнө таанымга байланыштуу.

Жаңы убакыт жана жаңы шарттар ыкмаларды тезинен жана кескин түрдө карап чыгууну талап кылат. Бул жаңы шарттар дүйнөлүк коомчулуктун ыкчам киришинин жана маданий, экономикалык, идеологиялык аралашуудагы жана элдердин жана тилдердин кыймыл-аракетиндеги секириктин, чет өлкөлүктөрдүн ортосундагы мамиленин өзгөрүлүп жаткан жаңы шарттары чет өлкөлүктөрдү окутуунун теориясында жана практикасында жаңы көйгөйлөрдү жаратышы мүмкүн эмес.

Буга чейин болуп көрбөгөндөй талап, болуп көрбөгөндөй талапты ачып берди. Чет тил мугалимдери күтүлбөгөн жерден коомчулуктун көңүл борборунда калышты: илимдин, маданияттын, бизнестин, технологиянын жана башка бардык адамдар иш жүргүзгөн ар кандай чөйрөлөрдөгү адистердин чыдамсыз легиондору өндүрүш куралы катары чет тилдерди тезинен окутууну талап кылышты. Алар тилдин теориясына дагы, тарыхына дагы кызыкдар эмес - чет тилдер, биринчи кезекте англис тили, башка мамлекеттерден келген адамдар менен чыныгы баарлашуу каражаты катары коомдун ар кайсы чөйрөсүндө колдонуу үчүн атайын, функционалдык түрдө талап кылынат.

Чет тилдерди окутуунун негизги милдети - тилди чыныгы жана толук кандуу байланыш каражаты катары окутуу. Бул колдонмо, практикалык маселени чечүү фундаменталдык теориялык негизде гана мүмкүн болот. Мындай маалымат базасын түзүү үчүн төмөнкүлөр керек: 1) филология боюнча теориялык эмгектердин натыйжаларын чет тилдерди окутуу практикасында колдонууга 2) чет тил мугалимдеринин практикалык тажрыйбасын теориялык жактан түшүнүүгө жана жалпылоого.

Биздин өлкөдө чет тилдерди салттуу окутуу тексттерди окуу менен гана чектелет. Университеттин деңгээлинде филологдорду окутуу көркөм адабияттарды окууга негизделген; филологдор окушпайт ("миңдеген сөздөр"), алардын келечектеги кесиби боюнча атайын тексттер, эгерде мугалимдердин да, студенттердин да убактысы жана дилгирилиги жетишпесе, анда жалпы темалар сунушталат: мейманкана, ресторан, почта ж.б.

Бул темаларды өзүнчө бөлүп изилдөө жана которулган тил дүйнөсү менен чыныгы тажрыйбанын мүмкүн эместиги жана алынган билимди иш жүзүндө колдонуу эң жакшы, эң жаманы пайдасыз жана ал тургай кыжырдантуучу маселе болгон (тема "ресторанда" "азык-

түлүк таңсыктыгы," "Банк" темасы, автоунааны кантип ижарага алуу ", " туристтик агенттик "жана ушул сыяктуу нерселер ар дайым чет элдик англис тилинин курстарын түзүп турган.

Ошентип, тилдин дээрлик бир гана функциясы ишке ашты - байланыш функциясы, маалымат берүүчү функция, андан кийин өтө чектелген түрдө, анткени төрт тилдик көндүмдөрдүн ичинен (окуу, жазуу, сүйлөө, угуп түшүнүү) бир гана, пассивдүү , "таанууга" багытталган, иштелип чыккан - окуу.

Чет тилдерди жазуу жүзүндөгү тексттердин негизинде гана окутуу баарлашуу тилинин өзгөчөлүктөрүн бирөөнүн жараткан тексттерин түшүнүү, бирок жаратуу эмес, пассивдүү жөндөмдүүлүккө жеткирди, бирок ансыз чыныгы баарлашуу мүмкүн эмес, биздин мамлекеттин социалдык турмушунда күтүүсүз жана кескин өзгөрүүлөр , анын "ачылышы" жана дүйнөгө тез кириши - биринчи кезекте, Батыш дүйнөсүнүн тилдери кайрадан жашоого өтүп, аларды техникалык байланыштын өнүгүшү менен күндөн-күнгө көбөйүп келе жаткан байланыштын чыныгы түрүнө айландырды. Азыркы учурда, ушул себептен университеттин деңгээлинде ар кандай өлкөлөрдүн адистеринин ортосундагы байланыш каражаты катары чет тилин үйрөтүү менен физикалык тексттерге физиканы гана окутуу үчүн колдонмо жана тар адистик деп түшүнбөйбүз, геолог геологиялык гана сабак берет жана башкалар. Бүтүрүүчүлөр негизги билимге ээ билимдүү адамдар. Адис катары чет тили алардын куралы жана маданияттын бөлүгү жана билим берүүнү гуманитарлаштыруу. Демек, ал тил боюнча негизги жана көп жолу даярданууну сунуш кылган.Студенттин чет тилин билүү деңгээли анын мугалими менен түздөн-түз байланышуу менен гана аныкталбайт. Байланыш куралы катары чет тилин үйрөтүү үчүн чыныгы баарлашуу чөйрөсүн түзүп, чет тилдерди окутуу менен турмуштун ортосундагы байланышты орнотуп, чет тилдерди жашоо, табигый кырдаалда активдүү колдонуу керек. Бул чет элдик адистерди тартуу менен тилдеги илимий талкуулар, чет элдик илимий адабияттарды карап чыгуу жана талкуулоо, чет тилдериндеги жеке курстарды окуу, студенттердин эл аралык конференцияларга катышуусу, котормочу болуп иштөө, бул жөн гана баарлашуудан турат, байланыш, маалыматты түшүнүү жана берүү жөндөмдүүлүгү класстан тышкаркы байланыш түрлөрүн өркүндөтүү керек: клубдар, чет тилдердеги ачык лекциялар, ар кандай адистиктеги студенттер чогула турган илимий кызыкчылыктагы коомдор.Тилдер менен маданияттардын ортосундагы бардык айырмачылыктар аларды салыштырып көргөндө ачылат. Бирок, тилдин деңгээлинде дүйнө сүрөттөрү айырмачылыктарды көрбөйт жана ар кайсы өлкөлөрдүн сөздөрү эквиваленттүү көрүнөт. Бул чет тилдерди окутуу практикасында чоң кыйынчылыктарды жаратат. Ушул көйгөйлөрдүн бардыгын дагы бир жолу баса белгилеп кетүү керек, эки тилди изилдөөнү салыштырганда, алардын бири жергиликтүү экинчиси - чет тили. Алар муну студенттердин жергиликтүү тилин билбеген чет тилде сүйлөгөндөрдү көрө албаган чет тилдерди окутуу практикасындагы белгилүү бир тузак катары көрсөтүштү. Алар сүйлөө өндүрүшүнүн жана байланыштын жашыруун кыйынчылыктары. Келгиле, айрыкча чет тилде баарлашууну татаалдаштырган эки негизги себепти карап көрөлү. Тилдин ар бир сөзүндө ушул тилге мүнөздүү шайкештик запасы бар.

Башка сөз менен айтканда, "дружит" этиши жалгыз сөздөр менен айкалышкан жана "не дружит" тиешелүүлүгүнө жараша башкалар менен айкалышпайт.

Эмне үчүн победу можно сөзүн одержать, а поражение - потерпеть деп колдонсок болот, эмне үчүн орус тилиндеги роль сөзү жалаң гана играть, значение - иметь, а выводы, комплименты— делать деп колдонсо болот?

Эмне үчүн англисче төлөө деген сөз "платить" дегенди билдирет, биз орус тилинин көз карашынан алганда, айкалыштырылбаган сөздү внимание көңүл сөзү менен айкалыштыра алабыз.

Жооп бир: ар бир сөздүн өзүнүн лексикалык жана фразеологиялык шайкештиги, же валенттүүлүгү бар. Ал белгилүү бир тилдеги белгилүү бир сөзгө гана мүнөздүү деген мааниде улуттук (жана универсалдуу эмес). Бул өзгөчөлүк тилди салыштырганда гана белгилүү болот, мисалы, жергиликтүү маданият чет элдикке туш келгенде ачыкка чыгат.

Демек, эне тилин билгендер чет тилин үйрөнүүнүн негизги көйгөйлөрүн кыйынчылык деп эсептешпейт: кээ бир тилдерде чай күчтүү (strong tea) болушу мүмкүн деген ой алардын башына келбейт.

Ошондуктан, чет тилин үйрөнүүдө сөздөрдү өзүнчө эмес, алардын маанисине ылайык үйрөнүү, ушул тилге мүнөздүү табигый, туруктуу айкалыштарда жатташыңыз керек. Лексикалык шайкештик котормонун негиздерин бузат. Эки тилдеги сөздүктөр бул көрүнүштү тастыкташат. Сөздөрдү башка тилдеги маанилеринин "эквиваленттерин" берген сөздүктү колдонуп которуу, алардын студенттерин чет элдик сөздөрдү колдонууга түртөт.

to do the books — эсен жүргүзүү

our order books are full — биз эми буйрутмаларды кабыл албайбыз

to be in smb's good/bad books — жакшы / жаман абалда болуу

I can read her like a book — Мен ал аркылуу туура көрүп жатам

we must stick to/go by the book — сиз эрежелерди сакташыңыз керек

I'll take a leaf out of your book — мен сизден үлгү алам

He was brought to book for that — бул үчүн ал жоопко тартылган.

Ошол эле кырдаал - белгилүү бир сөздүн котормосу ушул сөздүн сөз айкаштарындагы котормолоруна дал келбесе - орусча-англисче сөздүктөн мисалдар келтирсе болот:

Записка, эскертүү — note,

деловая записка, иш боюнча эскертүү — memorandum,

докладная записка, докладдык түрдө эскертүү — report,

закрытый, жабык — closed,

закрытое заседание, жабык жолугушуу — private meeting,

закрытое голосование, жабык түрүндө добуш берүү — secret ballot,

закрытое помещение, жабык бөлмө — indoors.

Демек, сөздөр адамдарды байланыштырат, баарлашуу аркылуу бириктирет. Байланышсыз коом болбойт, коом жок адам болбойт. Кантип аларды ар тараптан, кылдаттык менен, ар кандай көз карашта жана ар кандай көрүнүштө изилдөөгө болбойт? Бир дагы илим, бир дагы адистик сөзсүз жасай албайт. Алар жок дегенде билимди жана тажрыйбаны калыптандыруу, сактап калуу жана кийинки муундарга өткөрүп берүү үчүн керек. Адамзат коомунун бардык башка мүчөлөрү сөз аркылуу байланышат.

Тил маданияттын күзгүсү, ал адамды курчап турган чыныгы дүйнөнү гана эмес, анын турмушунун чыныгы шарттарын гана эмес, адамдардын коомдук аң-сезими, алардын менталитети, улуттук мүнөзү, жашоо образы, каада-салттары, үрп-адаттары, адеп-ахлак, баалуулуктар тутуму, көз карашы, дүйнөнү көрүү болуп эсептелет.

Тил – бул маданияттын куралы. Тил ага таңууланган жана тилге сиңген дүйнөнүн көз карашы, менталитети, адамдарга болгон мамилеси ж.б.у.с. колдонгон адамдардын маданияты аркылуу адамдын, эне тилде сүйлөгөн адамдын инсандыгын түзөт.

Демек, жазуу жүзүндөгү тексттер аркылуу жогорку адистештирилген байланыш тилди байланыш каражаты катары таанып билбейт. Байланыш жөндүмдөрүнүн максималдуу өнүгүшү чет тил мугалимдеринин алдында турган негизги, келечектүү, бирок өтө татаал милдет болуп эсептелет. Биз бул көйгөйдү чече алабыз, тилди билүүнүн төрт түрүн тең өнүктүрүүгө багытталган окутуунун жаңы ыкмаларын да, адамдарга натыйжалуу баарлашууга үйрөтүү үчүн колдонула турган принципалдуу жаңы материалдарды да өздөштүрүү керек. Албетте, ошол эле учурда, бир четинен экинчисине шашып, эски ыкмалардын бардыгынан баш тартуу туура эмес: алар бардык мыкты, пайдалуу, өткөн окутуу тажрыйбаларын кылдаттык менен тандап алышы керек.

Корутунду. Ар кандай элдердин жана маданияттардын өкүлдөрүнүн ортосундагы байланыш каражаты катары чет тилдерди окутуунун актуалдуу көйгөйүн чечүү боюнча суроонун негизги жообу - тилдерди ушул тилдерде сүйлөгөн элдердин дүйнөсү жана маданияты менен ажырагыс биримдикте изилдөө керек. Адамдарды баарлашууга үйрөтүү (оозеки жана жазуу жүзүндө), чет элдик сүйлөөнү жөн гана түшүнбөстөн, өзүм билемдик

менен жаратууга үйрөтүү татаал маселе, бул байланыш жөн гана оозеки процесс эмес. Анын натыйжалуулугу, билимден тышкары, тил көп нерселерден көз каранды (факторлор: баарлашуу шарттары жана маданияты, адептүүлүк эрежелери, оозеки эмес сөз айкаштарын (мимика, жаңсоолор) билүү, терең билимдин болушу жана башкалар) .

Адабияттар тизмеси

1. Брагина А.А. Лексика языка и культура страны в лингвострановедческом аспекте [Текст]: уч.пос. / А.А.Брагина . - Москва: Рус. яз., 1981.
2. Генкер М.Ю. Американская литература [Текст]: учебное пособие с углубленным изучением английского языка / Ю.М.Генкер и др. - Москва: Просвещение, 1978.
3. Выборова Г.Е. 70 устных тем по англ.яз. Пособие к базовому курсу "Easy English" [Текст]: уч.пос. / Г.Е.Выборова, О.П. Меельчина. - Москва: АСТ-Пресс,1998.
4. Тер-Минасова Язык и межкультурные коммуникации [Текст]: уч.пос / Тер-Минасова. – Москва: 2000.
5. Jack C. Richards and Theodore S. Rodgers Approaches and Methods in Language Teaching [Текст]: учебник- Cambridge University Press 2001.
6. Jack C. Richards with Jonathan Hull and Susan Proctor New Interchange English for international communication [Текст]: учебник - Cambridge University Press 1991.
7. Бейшембиева А.М. Функциональный стиль текста в теории речевой коммуникации [Текст] / А.М.Бейшембиева, А.Ж. Сарымсакова / Вестник КГУСТА. – Бишкек: 2017. - № 4 (58) - с.97.
8. Шаршенбек к.Н, Сарымсакова А.Ж. Нетрадиционные формы занятий в обучении иностранных языков [Текст] / Шаршенбек к.Н. А.Ж. Сарымсакова // Вестник КГУСТА. – Бишкек: 2018. - № 3 (61). - стр.67.
9. Межкультурная коммуникация [Электронный ресурс] Режим доступа: URL: <https://studfiles.net/preview/1624599/> (дата обращения: 22.02.2021).
10. Теоретические основы развития межкультурной коммуникации [Электронный ресурс] Режим доступа: URL: https://studbooks.net/1904356/pedagogika/teoreticheskie_osnovy_razvitiya_mezhkulturnoy_kommunikatsii (дата обращения: 22.02.2021).
10. Саякпаева М.С. Профессионально-ориентированное обучение иностранному языку в неязыковых ВУЗах [Текст] / М.С. Саякпаева, А.Дж. Качкынбаева, В.Дж. Насирова, Н.А. Дуйшеналиева // Вестник КГУСТА. – Бишкек: 2019. - №2(64). – с. 264-269.
11. Сарымсакова А.Ж. Современные технологии и методы в обучении иностранных языков в ВУЗе [Текст] / А.Ж. Сарымсакова, А.Ж. Жумагулова, А.С. Асанова // Вестник КГУСТА. – Бишкек: 2019. - №1(63). – с.83-87.